

Дәріс 1.Макроэкономика ғылым ретінде

1. **Макроэкономика: пәні және әдістері**
2. **Макроэкономикалық модельдер, эндогендік және экзогендік айнымалылар**
3. **Шеңбер ағындарының, ағындардың және инъекцияның моделі**

1. Макроэкономика: пәні және әдістері

Экономика - кең ұғым, өйткені оған шаруашылық қызмет пен әртүрлі деңгейдегі (әкімшілік масштабтағы) операциялар кіруі мүмкін. Осыған сәйкес экономика бірнеше деңгейге бөлнеді:

1) **Номоэкономика** - (немесе хомоэкономика) экономикалық субъектілердің негізінен жеке адамдар мен үй шаруашылықтарының мінез-құлқын сипаттайды;

2) **Микроэкономика** - бұл ұғым кәсіпорындардың, фирмалардың және басқа да ірі экономикалық субъектілердің шаруашылық, коммерциялық және қаржылық қызметін зерттеуді қамтиды;

3) **Мезо-деңгей**, яғни аралық. Бұл белгілі бір салалардың экономикасын, экономикалық қызмет түрлерін, мысалы, агроөнеркәсіптік кешенді, отын-энергетикалық және т. б. зерттеу үшін қажет. Мезо-деңгей - бұл елдің жекелеген субъектілерінің әлеуметтік-экономикалық процестерін зерттейтін аймақтық экономика;

4) **Макро деңгей** - белгілі бір елдің бүкіл ұлттық экономикасын зерттеуге және талдауға арналған;

5) **Мега деңгей** - жаһандық масштабпен сипатталады және әлемдік экономика жүйесін, халықаралық байланыстарды, қатынастар мен саясаттарды зерттеуге негіз болады.

Осылайша, **макроэкономика** - бұл жалпы экономикалық жүйенің тенденциялары мен факторларын зерттеумен айналысатын экономикалық ғылымның бір саласы. Бұл талдау тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету жағдайларын, инфляцияның нақты қарқынын азайту кезінде барлық ресурстар мен өндіріс факторларын толық жұмыспен қамтуды анықтауға бағытталған.

Осыған байланысты **макроэкономикалық ғылымның пәні** болып жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) динамикасын, әлеуметтік өндірісті, инфляция көрсеткіштерін, жұмыспен қамтуды, экономикалық өсу мәселелерін, сондай-ақ елдің әлемдік ауқымдағы басқа елдермен өзара әрекеттесу тенденцияларын тікелей зерттеу болып табылады.

Макроэкономика әдістері, кез-келген басқа ғылымның әдістері сияқты екі үлкен топқа бөлінеді.

1. Кез-келген экономикалық ғылымға тән жалпы әдістер:

1) **диалектикалық әдіс**. Кез-келген экономикалық құбылысты олардың дамуындағы басқа құбылыстарға байланысты зерттеу керек. Сонымен

қатар, мұндай зерттеу төменнен жоғарыға және қарапайымнан күрделіге дейін дәйекті түрде жүргізілуі керек;

2) шекті талдау әдісі немесе қосымша шамалар әдісі, мысалы, шекті кіріс, шекті шығындар және т.б.;

3) индукция (жекеден-жалпыдан қозғалыс) және дедукция әдісі (талдау жалпыдан жекеге қарай зерттеу жолымен жүзеге асырылады);

4) талдау және синтездеу. Талдау дегеніміз – жеке элементті құрамдас бөліктерге бөлу және оларды кезең- кезеңмен зерттеу, ал синтез-бұл бұрыннан зерттелген бөліктердің жиынтығы.

Жалпы алғанда, көптеген жалпы әдістер бар, бірақ солардың ішінде макроэкономиканың нақты әдістері ең маңызды болып табылады.

2. Макроэкономиканың ерекше әдістері

1) біріктіру немесе агрегаттау яғни экономиканы барлық үй шаруашылықтарының, жеке тұлғалар мен фирмалардың қызметін шоғырландыру түр ғысынан біртұтас ретінде зерттеу;

2) макроэкономикалық модельдеу формальды нәрсе ретінде анық талады, олардың арасындағы қатынасты анықтау үшін экономикалық құбылыстар мен процестерді сипаттауға мүмкіндік беретін жеңілдетілген теориялық және көрнекі модель құру;

3) кірістер мен шығыстардың шеңбер айналымы немесе импорт пен экспорт көрсеткіштерін қамтитын осы елдің аумағындағы тауар-ақша ағындарын зерттеу;

4) қорлар мен ағындарды есепке алу әдісі. Қор дегеніміз- белгілі бір уақыт кезеңіндегі кез-келген индикатордың жағдайы, мысалы, жұмыссыздық деңгейі, жинақталған бюджет тапшылы ғының сомасы ретіндегі мемлекеттік қарыз, жинақ, ұлттық байлық және т.б. ағындар көрсеткіштердің динамикасын білдіреді, басқаша айтқанда, белгілі бір уақыт кезеңіндегі қордың өзгеру мөлшері;

5) ағындар және инъекция әдісі. Бұл негізінен ашық экономикаға тән. Ел шетелден тауарлар мен қызметтерді сатып алғанда, экономикада импорттаушы елдің экономикасынан экспорттаушының экономикасына капиталдың құйылуы байқалады. Қосымша инвестицияларды, ұзақ мерзімді инвестицияларды тарта отырып, ел, керісінше, экономикаға инъекциялар жасайды;

6) тепе-теңдік немесе теңгерімдік әдіс. Онда ұлттық есеп жүргізу жүйесі құрылған. Басқаша айтқанда, қолда бар ресурстар мен олардың көздерінің немесе шығындар мен нәтижелердің нақты арақатынасы жүзеге асырылады.

3. Макроэкономикалық модельдер, эндогендік және экзогендік айнымалылар

Математикалық және бағдарламалық модельдеу - бұл макроэкономика және кез-келген басқа экономикалық ғылым, мысалы, экономикалық теория және т.б. белгілі болатын әдістердің бірі. Басқаша айтқанда, бұл абстракция, белгілі бір қарым-қатынаста нарықтық ортада әрдайым болатын экономикалық процестердің, категориялар мен құбылыстардың формальды сипаттамасы.

Диаграмма немесе график болсын, кез-келген модель даму заңдылықтарын анықтау, кез-келген процестің тенденцияларын зерттеу үшін статистикалық және басқа мәліметтердің барлық жиынтығын нақты көрсетеді.

Макроэкономикалық модельдер арқылы мемлекет экономикаға әсер ету нүктелерін, саясаттың принциптерін, пайыздық мөлшерлеме, жалақы динамикасы, инфляция қарқыны, шығарылым көлемі, валюта бағамы және т.б. сияқты құбылыстар мен процестерді басқару тетіктерін анықтайды.

Мұның бәрі ішкі немесе **эндогендік айнымалылар**, олардың мәні модельдің өзін талдау арқылы тікелей анықталады. **Экзогендік айнымалылар**-бұл модельге қатысты сыртқы элементтер, олардың рөлі көбінесе Үкіметтің бюджеттік-салық саясаты және Орталық банктің несие - ақша саясаты және олардың құралдары арқылы көрініс табады: мемлекеттік шығыстардың өзгеруі, салық мөлшерлемесі, қайта қаржыландыру мөлшерлемелері, резервтік нормалар және ақша массасының мөлшері.

3. Шеңбер ағындарының, ағындардың және инъекцияның моделі

Ағын - бұл макроэкономикалық модельді құру үшін қажетті санат, ол кез-келген элементті, категорияны динамикада ұсынуға мүмкіндік береді, бұл экономикалық даму тенденцияларын зерттеу үшін өте маңызды. Ағындарды салыстыруға негізделген экономикалық талдау үшін ең қажетті модельдердің бірі-кірістер мен шығыстар айналымының моделі. Экономикалық тілмен айтқанда, бұл модель ағынға қарай қозғалатын екі модельді қамтиды: ақшалай және тауарлық- материалдық.

Егер экономика жабық жүйе болса, бүгінде бұл екіталай, өйткені кез-келген ел қандайда бір жолмен әлемдік экономикалық қатынастарға қатысады, онда модельде төрт экономикалық субъект болады. Бұл фирмалар, үй шаруашылықтары, сондай ақ, фирмалар өндіріс үшін қажетті ресурстарды сатып алатын өндіріс факторларының нарығы және өндірілген өнімді сату нүктесі болып табылатын тауарлар мен қызметтер нарығы.

Әдетте, қарабайыр сызба кез – келген жағдайда тағы бір маңызды субъект - мемлекетті қамтиды. Бүгінгі таңда экономистердің "нарықтың көрінбейтін қолы" оның механизмін толығымен реттейді деп айтуға бейімділігіне қарамастан, бұл тұжырым толық негізделме алмайды.

Сонымен, жабық экономика моделі шет мемлекеттердің араласуынсыз, атап айтқанда, сырттан инвестициялар құймай және тауарларды импорттамайтын елдің экономикалық дамуын сипаттайды.

Тауар-материалдық ағынға мыналар кіреді: фирмалар өндіріс факторлары нарығында өндірістік қызметті жүргізу үшін барлық ресурстарды толық номенклатурасы мен мөлшерінде сатып алады.

Дайын өнім тауарлар мен қызметтер нарығына жеткізіледі, онда үй шаруашылықтары қажетті тауарларды өз қалауы мен талғамына сәйкес сатып ала алады. Өз кезегінде олар өндіріс факторларын, негізінен еңбек факторларын жеткізушілер болып табылады.

Ақша ағымы тауарға қарама-қарсы бағытқа бағытталған, оның келесі әрекет ету механизмі бар: фирмалар өндіріс факторлары үшін белгілі бір қаржылық шығындарды көтереді, сонымен бірге олардың кірісі тауарлар мен қызметтер нарығында сатудың жалпы құнын құрайды. Үй шаруашылықтарының кірісі жалақыдан, жерді жалдаудан және т.б. тұрады. Осылайша жалпы ішкі өнімнің айналым моделін құрудың негізгі заңдылығы мынада, кейбір экономикалық субъектілердің шығындары әрқашан басқалардың кірісіне айналады.

Мемлекетке келетін болсақ, ол үй шаруашылықтары мен фирмаларға белгілі бір қызметтерді ұсынады: біріншісі – трансферттер, екіншісі-сәйкесінше субсидиялар. Өз кезегінде олар мемлекеттік қазынаға үнемі салық төлейді, бұл Мемлекеттің кірісі және мемлекеттік бюджеттің теңгерімділігі шарттарының бірі.

Егер Ұлттық экономика әлемдік шаруашылық және тауар қатынастары жүйесіне тартылса, онда ол ашық болады. Модельде тағы бір экономикалық субъект, "әлемнің қалған бөлігі" немесе сыртқы сектор бар, яғни отандық нарыққа импорттық тауарлар мен қызметтерді жеткізетін субъект. Ағындар және инъекция ұғымдары осы құбылыспен тікелей байланысты.

Егер ұлттық экономика импорттық тауарларды, қызметтерді, жұмыстарды, идеяларды сатып алса, онд капитал шетелге кетеді, бұл экспорттаушы елдің ЖІӨ-ін арттырады және импорттаушы елдің ЖІӨ азайтады. Егер шетелдік субъектілер қандай секторға бағытталғанына қарамастан, біздің экономикамызға ұзақ мерзімді капиталды салымдарды жүзеге асыру туралы шешім қабылдаса, онда бұл капитал ағыны инъекция деп аталады. Бұл экономикаға серпін береді, оның дамуын ынталандырады және технологиялық және ғылыми жаңалықтарға ықпал етеді.